

A person's silhouette is seen from behind, walking through a tunnel of blue lights. The lights are arranged in vertical columns, creating a perspective effect. The overall scene is vibrant and atmospheric.

JONAS BILIŪNAS

Liūdna pasaka

wolnelektury.pl

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

JONAS BILIŪNAS

Liūdna pasaka

... Tu manęs nelaimėje neapleidi, nuliūdusį palinksmimi, nuvargusiam ranka paduodi.. Dėkingas už atsidėjimą ir širdį gerą, aš Tau nors apsakymėlius rašysiu. Skaityk! ... Jeigu patiks Tau ir gyvas būsiu — ir darugiau papasakosiu...

I

Namas, kuriame ką tik atvažiuavęs apsigyvenau, stovėjo pačiam miške. Gražus vasarinis namas. Aplink jį kvepiančios pušys ir eglės atokaitoj snaudė, už kelių žingsnių pakalnėlėje vėsi upė plaukė...

Čia, sveikatos ieškodamas, pažadėjau visą vasarą išbūti...

Antrą dieną išėjau oran, kur jau laukė manęs pastatyta po pušimis gulimoji kėdė, ir sunkiai alsuodamas, atsiguliau...

Privargau... Tik kvapą begalėjau atgauti. Bet tuoj... Lengviau... Jau visai lengvai ėmiau kvėpuoti...

O, kaip buvo gera! ...

Nežinau, ar gali kas taip jausti pušyno kvapą kaip džiovininkas. Gal tik vienas artojas, po sunkaus kasdieninio darbo kietan patalan guldamas, tokį pat jausmą turi.

Nors buvau išsinešęs knygą ir ketinau skaityti, bet pamečiau ją ant žemės, išsitempiau visas ir, kaip mažas vaikas, lepinaus, tuo kvapu alsuodamas. Ėmė noras suimti visą tą pakvėpusį orą gniauztan ir, pravėrus savo krūtinę, vienu rieštu sugrūsti jį plaučiuosna¹: pasotint šiuos, alkanus, to oro ištroškusius. Bet buvau toksai silpnas, tos galios neturėjau...

Gulėjau aukštiekninkas ir gėriau tą kvapą, gėriau. Akimis klajojau po medžių viršūnes: žiūrėjau, kaip „pušin iš pušies voverytė liuoksi“, klausiaus, kaip tarp šakelių nematomi paukščiai čerža ir įvairiais balseliais gieda. Ir taip ramu, taip gera rados. Nors negalėjau savo kojomis naudotis, negalėjau po kalnelius laiptoti, po klonius lakstyti, negalėjau šokauti ir dainuoti, kaip tat tik moka žmogus, miškan įėjęs: tečiau² buvau dėkingas Sutvertojui ir už tai, kad dar turėjau sveikas akis ir geras ausis. Juk tūlas³ ir to tiek neturėjo.

Iš vasarinių namų susirinko netoli manęs gražiai apsitaisę vyrai ir moterys, jaunimas ir vaikai — visi linksmi ir laimingi. Vieni ėmė žaisti, kiti apsėdo dailų dirvonėlį, tretį išsiskleidė po mišką — juokaudami ir dainuodami. Visi šitie miesto gyventojai, dėl poilsio ir įvairumų tame miške susirinkusieji, buvo kaip iš pasakos išėję: gražios, šviesiais rūbais pasipuošusios moterys mirgėjo tarp medžių, kaip sužidę žolynai daržely; mažučiai malonus vaikai traukė į save akis ir širdį, kaip Rafajelio paveikslas. Į juos žiūri, regėjos, kad nėra pasauly vargų ir ašarų, nelaimių ir bado, o jeigu ir yra, tai ne čia, bet ten, toli už miško, iš kur garsas neateina. Į juos žiūrėdamas, norėjau nors ant valandėlės užmiršti ir savo ligą ir tą, kas už to miško dėjos; norėjau tikėti, kad čia niekur mažiausio nelaimės šašelio neišvysiu...

Tik staiga kažin koks ypatingas, niekados dar negirdėtas balsas man ausyse sudejavo. Sudejavo, kaip senatvės skunda, nelaimių atbalsis. Taip dejuoti galėjo? Tik žmogus senas, labai senas, ir labai nelaimingas...

Atsigrėžiau, nustebe: žiūrėjau ir laukiau...

Iš už namo kertės⁴ išlindo sena aukšta moteriškė. Ėjo jinai tiesiai į mane, lazdele pasiramščiuodama ir dejuodama. Ją pamatęs, greitai nususukau. Bet pajutau, kad jinai jau

Vasara, Pušynas

Gamta, Garsai, Vaisdai,
Refleksija

Vyrai ir moterys, Vaikai,
Jaunimas, Laimė

Liūdnas, nelaimingas balsas

Nelaiminga moteris,
Liūdnos akys

¹plaučiuosna — į plaučius. [przypis edytorski]

²tečiau — tačiau. [przypis edytorski]

³tūlas — dažnas, ne vienas. [przypis edytorski]

⁴kertė — kampas. [przypis edytorski]

prie manęs: stovi, tiesiai į mane savo baisias akis įbedusi. Neišturėjau⁵ — visas sudrebėjęs atsigrėžiau. Pamačiau tas jos akis. Ne, tai ne akys. Tai buvo du taškai, klaikūs, be gyvybės. Tokį klaikumą, kaip jos akys, gali žmoguje gimdyti tik užgesusios žvaigždės, iš arti matomos. Taip, tai buvo užgesusios žvaigždės. Tik tos žvaigždės dar matė: jos tiesiai į mane žiūrėjo...

— Ko tamsta nori? — dusliu balsu paklausiau, visas krūptelėjęs.

Nieko neatsakė: ar negirdėjo ar gal nesuprato. Tik žiūrėjo, įbedusi į mane savo klaikias akis.

Nežinojau, ką daryti: buvo ir nesmagu, ir gėda. Krepšio su savim neturėjo: nežinojau, ar jinai ubagė. Suradau kišenę du skatikus ir atsikėlęs įspraudžiau jai rankon. Nejuto... Du skatikus išlėkė iš rankos žemėn, o jinai, nei karto nemirktelėjęs, žiūrėjo į mane.

Krūtinėj pajutau šaltą sopulį. Neturėjau, kur dėtis...

Netikėtai moteriškė atsigrėžė visa kiton pusėn ir išvydo ant dirvonėlio žmones. Sudėjavo, o jos lūpos ėmė krutėti.

Išgirdau, kaip sunkiai tyliai prakalbėjo: „Kiek ponų... Kokie gražus...”

Staiga vėl įbedė į mane akis ir paklausė: „Ar nežinai, tamsta, kur mano Petriukas?...”

Įbedus akis, pastovėjo... Paskum, tartum atsakymo nesulaukusi, nuvėjo takeliu, dejuodama...

Ant dirvonėlio, ją išvydę, visi nutilo: tartum, giltinė pro šalį pralėkė. Ir jie, kaip ir aš, mėgino išsibūdėti⁶ nuo jos skatikais. Bet tie skatikai mažai, matyt, tai moteriškai rūpėjo. Pastovėjusi, kiek jinai pati norėjo, išnyko iš visų mūsų akių, kaip klaikus „*memento mori*”.

*

Po to kone kasdien, tuo pačiu laiku, išgirdavau jau žinomą ypatingą ir skaudų dejavimą ir iš už namo kertės išvydavau išeinančią seną moteriškę. Pro mane eidama visados sustodavo ir, įbedus savo klaikias, be gyvybės akis, ilgai-ilgai į mane žiūrėdavo. Kad ir klausdavau, nieko nuo jos negalėdavau patirti.

Tik vieną vis girdėdavau: „Kiek ponų... Kokie gražus...”

Ir: „Ar nežinai, tamsta, kur mano Petriukas?...”

Bet kas tasai jos Petriukas, nepasakydavo...

Ir eidavo taip pro šalį, dejuodama, lazdele pasiramščiuodama, sunkią sunkią meti našta nešdama. Pasirodydavo ir išnykdavo iš visų mūsų akių, kaip klaikus „*memento mori*”.

Ir taip kone kasdien, per visą vasarą...

Pripratau prie jos... Jau ramiau galėjau matyti ir tas klaikias, be gyvybės akis, ir tą nesuskaitomą skaičių raukšlių, kuriomis kaip tinklu buvo išraizgytas moteriškės veidas... Prisižiūrėjau. Dieve, kiek tasai senas veidas raukšlių ir raukšlelių turėjo! Ilgi ilgi gyvenimo metai rašė ant jo sopulius ir ašaras ir vargų klaikumą — rašė rūpestingai, be pasigailėjimo. Likimo pirštas nepraleido nei mažiausio atsitikimo — visa ton gyvenimo knygon įrašė. Taip, tai buvo gyvenimo knyga — atidenkta, nors ir sunkiai suprantama...

Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... ši bei tą supratau... Tiesa, ne be žodyno: daug man geri žmonės padėjo...

Liūdna pasaka!...

II

Buvo tai 186. . — ais metais...

Viename sodžių gyveno neturtelis žmogus, vardu Petras Banys, su savo moterim Juozapota. Jauni ir gražūs, abu mylėjo vienas antrą ir, susiėmę už rankų, ramiai ir drąsiai ėjo gyvenimo keliu. Tiesa, tasai kelias buvo šiurkštus ir kietas, dar baudžios grandimis išgrįstas. Tečiau, būdami jaunos dvasios, turėjo stiprias, kad ir pūslėtas kojas ir naštos sunkumo nejautė.

Jų pilnai laimei tik vaikų trūko... Bet kai Petras, iš lauko parėjęs ir gardžių batvinių pasrėbęs, prieidavo į savo moterį ir pusiau apkabinęs kažin ką jai tyliai ausin pašnibždėdavo:

⁵neišturėjau — neišvėriau. [przypis edytorski]

⁶išsibūdėti — apsiginti. [przypis edytorski]

graži Juozapota kaip ugnis visa užkaisdavo ir greitai slėpdavo ant vyro pečio savo išraudusį veidą. Abu tikėjo, kad bus, ir laukė... Krikštynų...

Nors tasai laikas buvo dar toli, tečiau Petras jau pynė iš balanų lopšį, laimingai šypšnodamas. Maloniai žiūrėjo į moterį ir matė; kaip iš po jos ilgų blakstienų mirgėjo akys, kaip dvi gražios žvaigždės — laimės žvaigždės...

Tas mirgančias žvaigždes jisai ir užsimerkęs matydavo...

Taip ėjo sunkios ir vargingos, bet ramios dienos... Niekur toliau savo miestelio neidami, gal būtų ir visą amžių taip ramiai ant vietos išgyvenę ir vaikų susilaukę... Bet netikėtai užpūtė naujas vėjelis — ir tų neturtelių gyveniman naujus troškimus ir naują viltį įnešė...

Pavasertį, vieną šventadienį parėjo Petras iš bažnyčios ne toks, kaip visados. Buvo užsimastęs ir susirūpinęs, o jo akyse degė nosuprantama ypatinga ugnis. Atsimainiusiu balsu paprašė valgyti ir visą laiką nei žodžio nepratarė. Pavalgęs, ėmė kepurės ieškotis. Juozapota, nustebusi, sekė savo vyrą akimis ir laukė, ką pasakys. Bet tasai jau pro duris ėjo...

— Kas atsitiko? Kur eini? — baliu balsu paklausė jo.

Taip gailingai į jį savo gražiom akim pažiūrėjo, kad Petras sugrįžo ir paėmė moterį už rankos. Pasodinęs grečium savęs ant suolo, ilgai į ją tylom žiūrėjo. Jo akyse švietė ir bailė, ir viltis, ir abejojimai.

— Nieko neatsitiko — prakalbėjo atsidusdamas Petras — tik...

Juozapota krūptelėjo.

— Nebijok, nieko bloga — jau ramesniu balsu tarė jisai: — tik žinai kokią naujieną šiandien išgirdau? — ir Petras ėmė savo moteriai pasakoti, ką jisai miestely girdėjo ir matė. Kaip kunigas iš sakyklos skaitęs tokį raštą, kuriame pasakyta, kad vergai-žmonės būsią dabar lygus ponams, jiems nebevergausią, o žemė, kurią dirbą, liksianti jų nuosavi — nebe ponų. Kad tie, kurie žemės neturią arba turią labai mažai, gausią nuo naujos valdžios tiek, kiek reikia (matai, esanti kokia ten nauja valdžia, geresnė — ne rusų, bet mūsų krašto žmonių ar lenkų: toji nauja valdžia vergais-žmonėmis ir rūpinantis). Kunigas sakęs, kad ir rusų valdžia žadanti žmones išliuosuoti⁷ ir nebespausti — jau ir raštą tokį senai išleidusi. Tečiau tik taip žadanti, iš tikrųjų gi akis visiems norį apdumti: nereikią jos klausyti, ja tikėti, bet reikią rinktis būriais ir visiems iš vieno vyti rusus iš šito krašto laukan, nes jie tik esą mūsų neprieteliai, spaudžią ir skaudžią žmones, persekioją mūsų tikėjimą ir kalbą. Tą patį ir ant šventoriaus ir miestely girdėjęs — visi apie tatai kalbą; matęs ir tą raštą ne pas vieną. Žmonės esą sujudę, ir, nors tūlas iš to juokėsis, daugelis būtinai eisią, jeigu ne su šaudyklėmis, tai su šakėmis ir delgėmis rusų vyti. Girdėjęs, kad jau daugelyje vietų sumušti rusai lekią iš mūsų krašto; kad ne tik gubernatoriai, pats karalius išsigandęs, nebežinąs, kas daryti...

Petras, tai pasakodamas, šluosties rankove nuo kaktos gausiai tekantį prakaitą ir greitai alsavo. Jo akyse vėl užsidegė nesuprantama ypatinga ugnis.

Juozapota, visa nustebusi, tylėjo ir klausė savo vyro. Daug jinai nedagirdo, dar daugiau nesuprato; bet vienas daiktas giliai jai galvon įsmego.

— Tai mum, Petriuk, iš tiesų nebereiks jau dvaran eiti? — paklausė vyro.

Ir nors jos akyse dar klajojų abejojimas, tečiau pačiam balse suskambėjo nebeslėpiamas skardus džiaugsmas.

— Nebereiks — atsakė Petras ir patsai to nejudamas laimingai linksmai nusišypojo.

— Ir žemė, kurią dirbame, bus mūsų?...

— Mūsų...

— Ir dar daugiau gausma⁸ ? Juk mes taip maža jos turime...

— Gausma ir daugiau...

— Dieve, kokie būsma laimingi!...

Ir Juozapota, iš džiaugsmo visa užkairusi, laiminga ir graži, apkabino vyro kaklą.

— Ar žinai, kaip tada bus mum gera! — kalbėjo jinai tyliai, svajodama ir į jį glausdamasi — turėsma savo žemę, niekam nebevergausma ir dirbsma tik sau-sau!... Susilauksma

Šeima, Laimė, Meilė

Naujienos, Baudžiava,
Laisvė, Viltis

Viltis, Svajonės

⁷išliuosuoti — išlaisvinti. [przypis edytorski]

⁸gausma — gausime. [przypis edytorski]

vaikų... Būsma ne be vieni... Ar žinai: tu įvaisysi sodnelį ir kai paaugs vaikai, turėsma jiems vaisių ir uogų. Vaikams bus geriau, ir mudu laimingesni būsma...

Vyras klausė tų savo moters svajojimų ir pats tais svajojimais ėmė tikėti. Jam pradėjo regėtis, kad jisai ne be neturtelis pono vergas, bet jau laisvas ūkininkas, turįs pakaktinai⁹ nuosavios žemės, turėnis paaugusius vaikus ir ramiai sau su jais ir su savo moterim gyvenantis... Ir tokį džiaugsmą savo širdy pajuto, kad norėjo pagriebti sėdinčią Juozapotą ir kelius kartus su ja po aslą apsisukti. Tik, kažin ką atminęs, susiturėjo...

— Reikia eiti pažiūrėti, ką sodžiaus vyrai kalba — tarė, atsidusęs ir pasiėmęs kepurę.

— O ką, Juozapai, jeigu rusų valdžia nepasiduos? — paklausė ne tai rimtai, ne tai juokaudamas, atsigręžęs nuo durų.

Juozapota atsistojo, tartum, ko išsigandusi. Bet tuojau sučiaupė lūpas ir žybtelėjęs akim, netikėtai suriko: „Vyti tuos rusus iš mūsų krašto, vyti! Ar atmeni, kaip anais metais mane kazokas užpuolė? Kad ne tu ir tėvelis, būčiau pražūvus...”

Primintasai kazokas visą kraują Petrui galvon suvijo.

Žvilgtelėjo degančiom akim į moterį ir, sukandęs dantį, dusliu balsu tarė: „Išvysma juos, išvysma!”

Išeidamas pro duris, stiprai suspaudė savo kumštį.

*

Žmonės-vergai, dar neseniai tokie ramūs ir bailūs, netikėtai sujudo, ir jeigu ne visi balsiau prabilo, tai visi ėmė svajoti ir geresnių laikų laukti. Jau kiek anksčiau buvo pralėkęs tarp jų neaiškus skardas apie išliuosavimą, apie sukilimą ir kažin kokias atamainas: tik tasai skardas pralėkė ir nutilo, įspūdžio nepadaręs. Tūlas visai jo nepastebėjo, kiti be jokios atydžios pro ausis praleidė.

Dabar kunigo prakalba, perskaitytasai iš sakyklos raštas ir įvairios žinios vienu matu žmones sujudino, naują viltį jų širdyse uždegė.

Tiesa, ne vienas šypsojo ir juokė, kad nieko iš to nebūsią, ir, nesijudindamas iš vietos, rūpinos tik savim ir gudriai laukė .

Tečiau buvo ir tokių, labiausia tarp jaunesniųjų, kurie liepsnojančia širdžia ir degančiom akim žiūrėjo į vienas kitą ir, stiprai spausdami kumščius, šnibždėjo: „Nebevergau-sma ponams, išvysma rusus!”

Tuo tarpu senesnieji tik dūsavo, liūdnei galvas linguodami: jie ir nemėgino karštesniųjų suturėti...

Tų karštesniųjų tarpe buvo ir Petras Banys. Dar jaunas, žmogus jautrus ir ūmus¹⁰, negalėjo į tuos atsitikimus šaltom akim žiūrėti, jų ramiai klausyti. Nors toliau savo miestelio nebuvo nuėjęs, o apie pasaulio ir žmonių reikalus nedaug teišmanė, tečiau žodžiai *laisvė* ir *lygybė* jam buvo suprantami ir brangūs. Jautri širdis ir karšta galva daug jam tame dalyke padėjo. Ir pirma ne kartą, dvaro lauke dirbdamas, nuvargęs ir alkanas, aptemusiom akim žiūrėjo į pono rūmus ir jo omenyje kildavo naujas šviesus gyvenimo paveikslas... Tik prieš tą paveikslą pats jisai toks buvo silpnas, neturtelis-vergas. Žinojo, kad šioj ašarų pakalnėj yra žmonės turtingi ir gražūs, laisvi ir laimingi: tik nežinojo, kad ir vergas gali aniems būti lygus, gali lygių teisių reikalauti. Bet mažiausias vėjelis jautrioj Petro širdy tokią viltį galėjo uždegti, naujus troškimus sujudini. Tik to tyraus vėjelio vis nebuvo... Ligi šiolei jis matė gyvenimą sunkų, apniukusį; ėjo to gyvenimo keliu, baudžiamos grandimis išgrįstu. Kad tą kelią galima žolynais išbarstyti, lengvesnį padaryti — nežinojo ir nedrįso svajoti. Aplinkui buvo neapsakomai skurdu ir šalta. Viena Juozopota tą jo gyvenimą šildė: su ja buvo ramus ir laimingas, vargų naštos nejautė. Tečiau atmindavo kartais, kad ponas kiekvieną valandą gali tą brangią moterį jam iš rankų išplėšti ir purvan suminti: tada vergo širdis sudrebėdavo ir užsidegdavo keršto ugnimi. Tik, kai Juozapota dviem jautriom žvaigždėm iš po ilgų blakstienų į ji žvilgtelėdavo, vėl jo širdis atsileisdavo ir visą užmiršdavo...

Kunigo prakalba ir raštas buvo tat anasai netikėtas vėjelis, kursai Petro veidan papūtė ir jo galvoj naujas mintis sukėlė. Sukėlė jas, kad nebeišnyktų, bet augtų ir plėtotų. Ir

⁹*pakaktinai* — pakankamai, užtektinai. [przypis edytorski]

¹⁰*ūmus* — energingas, spartus. [przypis edytorski]

Laisvė, Viltis

Neteisybė, Išgastis, Viltis,
Laimė, Laisvė

Viltis, Laisvė, Drąsa

kaip tos mintys galėjo neuogti ir neplėtotis, kad kasdien plaukė naujos žinios, vis įvairesnės ir įdomesnės. Nors nuo tojo garsaus šventadienio dar ne taip daug laiko praėjo, tečiau visi, ir tolimesnieji, apie tat žinojo ir kalbėjo. Pasakojo, kad ir kitose kai katrose¹¹ bažnyčiose kunigai tą patį skaitė: kad žmonės visur ginkluojas! Ir einą miškuosna¹²; kad vienoj vietoj jie jau sumušę ir išvaikę didelę rusų kariuomenę; kad jūromis atvešią daugybę šaudyklių ir kitų karo įnagių ir greitai visus žmones apginkluosią... Vieni tikėjo tuo, kiti ne. Bet visi susirūpino, sujudo. Buvo tai dienos karštos, neramios ir laikas neapsakomai greitai lėkė... O čia vėl pasklydo gandas, kad kažin koksai kunigas pats vedas žmones prieš rusus, einas kaip liūtas, kuriam didžiausia kariuomenė nieko napadaranti, kurio kareivių kulipkos neėmą... Žmonės dar labiau susidrumstė...

Petras jau senai tarėsi su apylinkės ir savo sodžiaus draugais, ką daryti. Jautresnieji sutiko, kad snausti esą negalima. Reikią ruoštis, nors kokį įnagį nusikalti, nes galią prirėikt ar patiems gintis ar kitiems eiti padėti; kad sėdėti ant vietos¹³, sudėjus rankas, ir negražu, ir gėdų esą, ir dar prakišti galima — žemės negauti.

Ir paskum vienas kitą ėmė karštesnieji nešti į kalvį visokius galežgalius...

Ausdama, pamatė Juozapota vieną dieną pro langą, kaip Petras išsinešė iš klėties delgę ir šakes ir, apsidairęs, ko bijodamas, greitai išnyko už kiemo vartelių. Nutylėjo, nepaklausė apie tai vyro... Bet po kelių dienų, nešdama prievakary paršui ėsti, netikėtai pamatė šaly gurbų Petrą su dviem jaunais kaimynais, Antanu ir Kaziu — grečium sustojusius ir išsižergusius: visi trys turėjo rankose ilgus, galežilitais¹⁴ galais pagalius ir sutardami nuožmiai badė jais orą.

— Ką jus čia dirbat? — sušuko, nustebusi, Juozapota.

Vyrai, ją išvydę, su džiaugsmu batų pasislėpę, tik nebesuspėjo. Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius.

— Cit, Juozaput, nieko bloga — atsiliepė Petras, šluostydamas nuo kaktos prakaitą — mes tik mokomės, kaip su rusais reikia grumtis...

Tokie juokingi su tais savo durtuvais buvo ir taip linksmai į ją visi trys pažiūrėjo, kad jinai tik nusišypsojo, jais gėrėdamasi. Tečiau iš gurbo išeidama, pajuto, kad jos širdį kažin koksai šaltas sopulys¹⁵ suspaudė. Nebuvo baili: turėjo širdį jautrią ir galvą karštą, o į patį gyvenimą gal linksmiau kaip jos Petras žiūrėjo, nes to gyvenimo pavojaus nesuprato. Bet širdis, labiausia moterės, dažnai atjaučia tai, ko galva nesuprata. Ir jeigu Petras būtų Juozapotai visus užmanymus pasisakęs, jos mylinti širdis gal greičiau visą neatsargumą ir pavojų būtų pajutusi ir vyrą nuo klaikaus žingsnio suturėjusi¹⁶. Petras, tartum, tą jausdamas, jau kelintą dieną su savo užmanymais nuo moterės slėpės: bijojo jos ašarų, išgąščio. Jisai nutarė būtinai eiti su kai kuriais draugais miškan ir tenai susidėti su maištininkais: patyrė, kad netoli esąs jų didelis būrys ...

Tą patį vakarą, kai juos Juozapota rado šaly gurbų, narsiai orą badančius, Petras susikalbėjo su draugais rytoj prieš auštant iš namų išeiti. Įėjęs trobon, nebenorėjo nei vakarienės valgyti. Kai Juozapota bailiu balsu ėmė klausinėti, kam tuos durtuvus įsitaisė, ir reikalavo, kad pasakytų visą teisybę, Petras apkabino ją drebančią ir stiprai į savo krūtinę prispaudė...

— Man, kažin kodėl, taip širdį sopa, tokia bailė ėma¹⁷ — skundė jina visa glaudamasi...

— Nebijok — ramino vyras — nieko blogo nebus: rusus nuveiks ir išvys iš mūsų krašto. Durtuvus įsitaisėm tik taip sau: jeigu kartais užpultų kokie kazokai, kad turėtume kuo gintis... Visaip juk gali atsitikti...

Ir ėmė savo moteriai pasakoti, kaip tai dabar gera, kad dvaran jau nebereikia eiti, ir kaip bus gera paskum, kai žmonės nusikratys nuo rusų valdžios, įgaus laisvės ir gaus žemės kiekvienas... Susilauks vaikų jiedu... Bus laimingi...

Pasakojo ir svajojo, ir pats tais svajojimais tikėjo — tikėjo tvirtai, be abejojimų.

¹¹kai katrose — dabar: kai kuriose. [przypis edytorski]

¹²miškuosna — į miškus. [przypis edytorski]

¹³sėdėti ant vietos — sėdėti vietoje, nieko neveikti. [przypis edytorski]

¹⁴galežilitais — padengtais geležimi. [przypis edytorski]

¹⁵sopulys — skausmas. [przypis edytorski]

¹⁶suturėjusi — sulaikiusi. [przypis edytorski]

¹⁷ėmti — dabar: imti. [przypis edytorski]

Juozapota klausė, visa užkaitusi, kaip į brangų paveikslą, į vyrą žiūrėdama.

Taip užsisvajoję, maloniai susiglaudę, išsėdėjo visą vasaros naktį... Atsigulė tik prieš pat auštant.

Juozapota užmigo laiminga, kaip kūdikis...

Tada Petras tyliai — tyliai atsikėlė iš lovos, pabučiavo miegančią moterį, peržegnojo ją, persiskirdamas ir nesušlamėjęs, ant pirštų galų išėjo...

*

Juozapota sapnavo:

Mato jinai gražų didelį sodną, pilną žydinčių medžių. Eina tuo sodnu, mažu kūdikiu nešina... Dailus takelis, smėliu išbarstytas, tęsiasi, aplinkui žolės ir žolynai įvairiomis spalvomis mirga, tarp medžių šakelių paukščiai sau lizdelius kraunas. Visur taip romu ir šilta... Juozapota spaudžia į savo laimingą krūtinę kūdikį ir skubinas, skubinas... Už sodo jos Petras aria... Jam pietus neša, jam kūdikiu pasigirti nori... Jau jinai jį iš tolo mato, sunkiai ant arklo užgulusi ir jungą jaučių išlengvo kalneliu stumantį... Bet netikėtai ir gražus sodnas ir Petras su jaučiais iš jos akių nyksta. Staiga pamato jinai dangų apniukusį ir priešais baisų, gilų kaip bedugnę, griovį. Iš apačios girdi skaudų dejavimą ir balsą, pagalbos šaukiantį. Tai Petro balsas, jo dejavimas. Juozapota, išsigandusi, skubinas į jį, norėtų nusileisti griovinė, gelbėti vyrą... Pažiūri į kūdikį: nebegyvas! Akytės užsimerkusios, lūpytės pamėlynavusios, veidelis — kaip drobė. Klaikumo perimta, surinka nesavu balsu. Jos kojos paslysta ir kartu su kūdikiu krenta bedugnėn...

Atbudo, visa krūptelėjus. Juto, kaip vienu akies mirksniu jos akyse sužibėjo saulės spindulys, greitai už debesio pasislėpdamas. Buvo jau labai vėsus rytas. Pramigo! Šoko iš lovos, susigėdusi. Nusistebėjo, kad nejuto, kaip išėjo Petras. Visados jusdavo, kartu su juo keldavos... Kodėlgi šiandien taip?... Bet tuoj nurimo ir sapną užmiršo. Persižengnojo ir, atsiklaupus, ėmė poterius kalbėti. Puskum greitai pakūrė krosnę, nunešė esti paršui ir ėmė ruošti pusrytį. Bijoj, kad Petras, nuo darbo parėjęs, neturėtų laukti...

— Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! — išgirdo Juozapota pažįstamą balsą.

— Ant amžių...

Vidun įėjo kamininkė Urbonienė ir su atydžia apsidairė po trobą.

— O kodėl gi tamsta šiandien taip vėlai su pusryčiu? — paklausė, matydama Juozapotą dar raguolius kepančią — kiti jau senai pavalgė ir pogulio¹⁸ sugulė!

— Pramigau — atsakė ši — ir taip jau skubinuos! Gerai da, kad Petras ilgai nepareina — būčiau nebesuspėjęs...

— Na, gali nesiskubinti: nebepareis! — tarė Urbonienė ir ne tai su pasijuokimu, ne tai su džiaugsmu pažiūrėjo į Petrienę.

— O kodėl gi? — nusistebėjo Juozapota.

— Tai gal gi nežinai?!

— Ne, nieko nežinau?!

Juozapota pametė kepti raguolius ir, atsisukus, užkaitusiom nuo ugnies akim žiūrėjo į Urbonienę. Nekentė tos bobos už liežuvį ir suvedžiojimus. Bet dabar jos širdį kaip ir replėmis kas suspaudė.

— Ta liežuvininkė ką nors žino, — perėjo jai per galvą mintis — gal ką bloga?!

— Ne, aš nieko nežinau — atkartoj, jinai — ką tamsta nori man pasakyti? Urbonienė piktom akim žvilgtelėjo į Petrienę. Valandėlę tylėjo. Jai tartum saldu buvo turėti svetimą paslaptį, lepintis ją ir kankinti jauną moteriškę. Tik neilgai galėjo iškentėti nepasakius...

— Nagi tavo Petras su Damulio Kaziu ir Antanu miškan išrūko... Į maištininkus! Mačiau, kaip su durtuvais visi trys auštant pakluonėmis ėjo... Visi žino!...

— Meluoj! — norėjo surikti Juozapota.

Tėčiaus ataminė savo Petro kalbas ir susirūpinimą, ataminė, ką pati vakar šaly gurbų matė — ir įtikėjo... Sunki našta užgulė jos krūtinę... Netikėtai pajuto norą kam nors širdį atidaryti, savo mintis papasakoti, Petrą išteisinti; bet pažiūrėjus į piktas Urbonienės akis, tik sučiaupė lūpas ir nususuko, žinojo, kad toji moteriškė tik pasidžiaugs iš jos nelaimės, išjuoks jos viltis...

Sapnas, Baimė

Baimė, Skausmas

¹⁸pogulys — dienos miegas, poilsis. [przypis edytorski]

Kaip tik Urbonienė išėjo... Juozapota užsimetė ant galvos skarą ir nubėgo į Damulį. Tenai niekas ir pdgulio negulo: visi buvo trobo] susirinkę. Senis tėvas ant suolo susikuprinęs sėdėjo, motina gale lovos verkė. Duktersy kniukčiojo... Juozapota pagarbino Dievą ir bailiai užkrosny atsisėdo. Visi tylėjo. Į juos žiūrint, ir ją graudulys paėmė. Gerklę staiga, tartum, kas kamoliu užkišė; ant blakstienų ašaros sublizgėjo. Pati nepajuto, kaip ėmė balsu raudoti.

— Tai ir tavasai išėjo? — išmėtinėjimo¹⁹ balsu tarė Damulienė — gal jisai mūsiškis ir prikalbėjo...

— Tylėk, motin!... Netauškek niekų — subarė Damulis pačią²⁰ — jaunųjų nereikia prikalbinėti ir patys moka kišti galvas, kur jų nęprašo... Nebijok! Greitai pardums²¹ namo, kai paragaus bado ar dūmų pauostys... Su jaunais dažnai taip esti...

— Pagaliaus, gal nieko taip jau baisaus tame ir nėra — tęsė jisai, nuo suolo atsikeldamas — ne mūsų vienu; daugelis dabar miškuose renkas... Kaip girdėti, rusai išvisur bėga... Ką gali, žmogus, žinoti — gal paskum po to visiems bus lengviau ir geriau gyventi?...

Ir senio Damulio akyse netikėtai sužibėjo jautri ugnelė. Gal dilgtelėjo jam galvoje mintis, kad jeigu ne senatvė, ir jisai neišturėtų — eitų į sūnus, miškan, rusų mušti...

— Gink, Dieve, jeigu kokia nelaimė... — dejavo motina, ašarodama.

— Dievo valia! — atsiliopė vyras, atsidusdamas.

Bet ir jo širdį vėl rūpestis suspaudė...

— Tik žiūrėkit, niekam apie tatai nepasakokit — prigrašė visiems — o jeigu kas, nepažįstamas, klausinėtų — sakykit, kad užodarbin²² išėjo...

Juozapota parėjo iš Damulio mamų, jeigu ne linksmesnė, tai daug ramesnė. Graudu buvo, labai graudu. Bet jautė, kad ne be taip skaudžiai širdis krūtinėje plaka.

— Gal nieko taip jau baisaus tame ir nėra — ataminė Damulio žodžius.

— Juk jisai — mąstė jinai — žmogus senas, daug matė ir pergyveno — negali apsirikti...

— Gal paskum po to visiems bus lengviau ir geriau gyventi?...

Šitie žodžiai, kaip motinos ranka, Juozapotą paglostė, jos širdį sušildė...

Persižegnojo ir atsisėdo pusryčiauti... Pirmą kart vienai!... Ant blakstienų ašaros blizgėjo... Bet valgė...

Pavalgius, uoliai ėmėsi kasdieninio darbo...

Buvo patsai vidūvasarys. Pasitaikė paliūtis ir žmonės, metę rugius pjauti, skurdo triobose, nežinodami, ką veikti: moterys, parsinešusios berželių šakelių, dirbo vantas, o vyrai sukaliijos apie gurbus ir tvoras. Apsnūdę, nepakakinti... Visiems rūpėjo rugiai, o čia smulkutis lietus, kaip tyčia, jau kelintą dieną purkštė purkštė...

Juozapota atsinešė iš svirnelio drobės rietimą. Susiieškojo žirkles, siūlų kamolėlį su adatomis ir atsisėdo palangėj ant lovos. Matavo tą drobę ir karpė. Rengėsi baltarūbius savo Petru siūti.

Kur dabar jisai, vargintojėlis, po margą svietelį²³ trankos? Gal alkanas ir apiplyšęs? Ir nėra kam jo paguosti, širdies nuraminti... Taip mąstė Juozapota, ant balto rietimo rymodama.

Nuo Petro išėjimo neapsakomai jai širdi sopėjo. Dažnai toksai neramumas ją krimto, kad nežinojo, kur dėtis: naktų nemiegojo, vietos sau negalėjo rasti, kaip apsiblausus vaikščiojo. Išstis dienas savo vyro, nors apsilankytų pareinančio, laukė. Bet tiek jau laiko praėjo, o jo vis nebuvo, ir jokios žinėlės apie jį neturėjo.

— Gal jau nebegyvas? gal sužeistas kur kankinos? ...

Nuo tų minčių sublogo ir pajuodavo, niekadoms niekam linksmo veido neberodė. Atsimainė, kaip atsimaino gražus jurginas, rudenio šalnos nukąstas. Niekadoms jai neberūpėjo, niekuo nebetikėjo. Užmiršo ir Damulio žodžius, kuriuos dar neseniai pati sau viena taip mėgo kartoti, nuo kurių jos sunkios mintys blaiivės ir akys šviesiau imdavo žiūrėti...

¹⁹ išmėtinėjimo — su priekaištais. [przypis edytorski]

²⁰ pačią — žmoną. [przypis edytorski]

²¹ pardums — atskubės. [przypis edytorski]

²² užodarbin — uždarbiauti. [przypis edytorski]

²³ svietelis — malon. apie pasaulį, pasaulėlis. [przypis edytorski]

Vieno betroško: kokių nors būdu savo vyrą pamatyti. Jo tik paveikslą amžinai dabar savo krūtinėj nešiojo....

Nors rankose baltą drobę turėjo, tiesų peltakį ant jos siūdama, tečiau dvasia jos ir akis buvo toli toli — ten, kur senos pušys liūdnei užė, drąsius maištininkus nuo priešų akių savo paūksny paslėpdamos. Troško tenai su jais kartu būti, savo Petrą matyti — nuvargusį ir sublogusį, atilsio miegu po medžiu miegantį; šaly jo laiminga sėdėtų, baltą ryšelį ant kelių turėdama...

— Pasiūsiu baltarūbius ir eisiu Petro ieškoti. Valgyti jam nunešiu... Nors kartą į savo krūtinę prispausiu... Su juo numirsiu...

Taip svajoj.

Nejuto ir nematė, kaip vidun įėjo sena nepažįstama ubagėlė ir pagarbinus Dievą atsisėdo gale suolo poteriauti²⁴.

Tik tada nustebusias akis pakėlė, kada pasimeldusi senelė sunkiai sunkiai atsiduso ir gailestingu balsu ėmė prašyti: „Susimylėk, gaspadinėlė, mėsos kąsnelį, pieno lašelį...”

— O iš kur tamsta? — paklausė Juozapota, matydama nepažįstamą.

— Ištol²⁵, dukrele, iš Š–nių parapijos... Pas mumis dabar baisu ir vaikščioti, tai čianai bekalėdodama²⁶ atsikrausčiau...

— O kodėl gi pas tamstas baisu? — paklausė Juozapota, akylai į ubagę²⁷ žiūrėdama.

— I, katyt, mūsų krašte tiek dabar kazokų ir lenkų priviso, kad ir praeiti negalima. Visais keliais valkiojasi; sutikę, nei vieno žmogaus ramiai nepraleidžia. Vieniems įtiksi, kitiems nusidėsi: taip kad nežinai, žmogus, kokio galo ir tvertis²⁸. O ir mūsų žmonių daug į lenkus bėga. Tik kas iš to? Suguldys savo jaunas galvas, o vargų–vargai kaip buvo, taip ir bus.

— Senut, ar maištininkai geri žmonės? — drebančiu balsu paklausė Juozapota.

— Neblogi jie, katyt, žmonės, neblogi. Gal ir gero mums, vargdieniams, trokšta. Juk jie ir badą kenčia ir galvas savo guldo, po miškus slapstydami. Tik nenuveiks jie tų rusų, ne. O paskum tie dar labiau spaus žmones, įpykę.

— O ką, jeigu nuveiks... Juk tada, senut, visiems būtų geriau gyventi?!

Ir Juozapota blizgančiom akim žvilgtelėjo į ubagę tartum nuo jos tik tikrą teisybę išgirsti tikėjos.

— Geriau, tai geriau — atsiliepė senelė — tik nieko iš to nebus. Juk ir pirm trijų dešimčių metų taip pat buvo sukilę — nieko nepadare. O kiek tada rusai žmonių sušaudė, kiek išvežė — ir ponų ir vargdienių, baisu atminti... Ir dabar taip bus...

Ir jinai ėmė pasakoti, kaip tada, pirm trijų dešimčių metų, buvo. Kaip ponai sukilo, kaip prastesniuosis žmones kvietė eiti prieš rusus ir kaip nelaimingai visa kas pasibaigė. Pasakojo, ką jinai pati atminė ir ką nuo kitų girdėjo — visą, ką per savo ilgą gyvenimą buvo patyrus ir atjautus. Pasakojo, kaip pasakoja žmogus senas, kursai maža ko savo gyvenime belaukia ir žiūri aplinkui be vilties.

Juozapota klausė senelės ir sunkus akmuo jos širdį užgulė. Davė jai valgyti, atnešė ir mėsos kąsnelį, norėdama nors vieną nuraminimo žodelį iš jos išgirsti. Taip troško ką nors tikro apie savo Petrą patirti. Jai regėjos, kad ubagė, kalėdodama, daug yra apie maištininkus girdėjusi — gal juos matė, gal ir apie Petrą ką žino... Tik nemokėjo apie tatai paklausti: bijojo prasiatarti, ką nors nereikalingo nepasakyti.

Ubagėlė tuo tarpu valgė ir iš reto²⁹ pasakojo:

—... Vilniun karalius atsiuntęs dabar naują valdoną... Ar general–gubernatorius jisai vadinas, ar kaip?... Baisus esąs žmogus, kaip žvėris. Nei Dievo nebija! Mūsų vyskupą išbaręs ir išlojojęs. Du kunigus liepęs sušaudyti... Sušaudęs juos jisai, katyt, už tat, kad jie žmonėms bažnyčioj kokį ten raštą perskaitę... Taip vidury miesto ir sušaudęs... Pačiam vidūdieny, kad visi žmonės matytų... Niekas to nesitikėjęs... Sako, net patsai didysai stačiatikių arkiriejus ėjęs prašytų, kad kunigų nešaudytų. Dievo vardu grasęs, kad tokio baisaus darbo nedarytų... Tai tasai valdonas kad surikęs ant arkiriejus: „Aš — sako —

²⁴poteriauti — kalbėti poterius, melstis. [przypis edytorski]

²⁵įstol — iš toli. [przypis edytorski]

²⁶bekalėdodama — elgetaudama. [przypis edytorski]

²⁷ubagė — beturė, valrguolė. [przypis edytorski]

²⁸tvertis — griebti (rankomis), čiupti. [przypis edytorski]

²⁹iš reto — iš lėto. [przypis edytorski]

Svajonės, Viltis

Neviltis, Nežinia, Paguoda

Prisiminimai, Baimė,
Nežinia

Žiaurumas, Baimė

darau, ką noriu, o Dievo nebijau: kažin, sako, kur tasai Dievas yra — aš Jo nemačiau, o tu Jį ar matei?“ ... Taip ir pasakęs... Baisus žmogus! Kad kalbą, tai kaip jaučias baubias... Dabar ką tiktai nutverias, tuoj liepias sušaudyti ar pakarti... Bloga, katyt, dabar gyventi, o kas toliau bus, vienas Die vas te žino...

Juozapota sėdėjo išbalusi, akis išplėtusi...

Jos ausyse skambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą...“

*

Persižegnojo, paėmė baltą ryšelį rankon ir išėjo iš namų. Nėjo gatve vieškelin, bet pasisukė už gurbų, per daržą laukan, kad niekas nepamatytų. Tartum, bijojo, kad kas nesuturėtų jos ir nesugrąžintų atgal. Perėjo rugių ir vasariojaus lauką ir tik tada išėjo vieškelin. Sunkiai alsuodama, apsidairė aplinkui, ar kas nemato. Pastovėjo, tartum, atsi-gaudama; paskum žvilgtelėjo ton pusėn, kur ne toli miškas žaliavo, ir drebančia širdžia kone tekina ėmė bėgti. Norėjo greičiau miškan įeiti: tenai niekas jos nebepamatys, nesu-turės³⁰. Ko jinai bijojo, pati gerai nesuprato: ar savų žmonių, ar kazokų, ar kažin ko kito — klaikaus ir nežinomo. Jautė tik, kada širdis smarkiai plakė krūtinėje ir kojos drebėjo. Nežinojo, kas jos miške laukė: ar nelaimė ar širdies nuraminimas; gal pamatys Petrą ir vėl bus laiminga, kaip pirma...

Juozapota girdėjo ir nuo ubagės ir žmones sodžiu kalbant, kad šitame miške dabar slapstąsis maištininkai, kad juos tikrai matę. Išgirdus tą, niekam nieko nesakydama, pa-ėmė du sūrelius, ką sudėjus turėjo, lašinių, duonos gabalą ir keletą baltarubių — surišo tą visą balton skarelėn ir išėjo... Slapčiai³¹ nuo visų.

Atminė senutės-ubagėlės pasakojimus, ir jos ausyse vėl suskambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą“.

Kaip jinai galės savo vyrą išgelbėti, nežinojo. Vieną tik jautė, kad turi eiti, jo ieškoti...

Maloniai šlamėjo senas miškas, kai Juozapota jo pavėsin įėjo. Ėjo tyliai, klausydama-si. Nesuprantamas klaikumas ją paėmė. Viena... Miške, ir nei vieno gyvo balso aplinkui. Nerėkavo kiškis, negiedojo paukščiai, kurie taip žmogų ramina. Tik užė medžiai, šake-les linguodami... Juozapota pradėjo savų žingsnių garso bijoti. Sausa šakelė, lūždama, kaip stirną ją baidė. Tečiau ėjo tolyn, vyro paveikslu savo dvasią ramindama. Staiga ne-toli sutauškėjo kažin kas garsiai ir nutilo. Juozapota apsistojo, visa krūptelėdama... Vėl sutauškėjo... Atsiduso, supratusi: tai genys medį kapojo. Tasai balsas padrąsino ją, nura-mino. Ėjo dabar stipresnė, į šalis dairydama. Tik staiga vėl išgirdo balsą, kurio iš karto ir suprasti negalėjo. Tai jau buvo nebe genio tauškėjimas: tartum, šimtas kultuvų mušė į žemę — greitai, sutardami ...

— Kazokai joja! — perėjo Juozapotai per galvą. Nepajuto, kaip atsidūrė šaly kelio ir tarp tankių alksnių pasislėpė.

— Jėzau, Marija, Juozapai šventas... — šnibždėjo tyliai glausdama į širdį drebančias rankas.

Garsas greitai ėjo artyn...

Vienu akies mirksniu sudundėjo, supliaušėjo ir pro šalį pralėkė baisi raitųjų gauja. Tai buvo kazokai. Juozapota tik spėjo pamatyti jų ilgus durtuvus, aukštyn iškeltus. Kaip viesulas, iš jos akių išnyko ir nutilo...

Atsiduso lengviau ir iš tarp alksnių išlindo. Bet vieškeliu jau nebedrįso eiti. Bijojo, kad vėl ko nesusitiktų. Dabar jai regėjos, kad visas miškas pilnas kazokų, kad iš už kiekvieno medžio kas nors ją tyko ir pražudyti nori. Ėjo be kelio, pati nežinodama, katran kraštan eina. Paėjus kiek, visai netikėtai atsidūrė ant gražaus žalio dirvonėlio. Niekados pirma nebuvo tokio mačiosi. Nustebusiom akim žvilgtelėjo į šalis ir tyliai suriko iš išgąščio. Paveikslas, kuri netoli savęs pamatė, visą jos kraują širdin suvarė. Už penkių žingsnių, po medžiu, sėdėjo rusas-kareivis ir gargaliuodamas gėrė iš butelio arielką³². Buvo jau visai girtas ir kažin ką sau po nosim murmėjo. Šaly jo gulėjo ant žemės šikšninis krepšis ir... višta su nusukta galva. Matyt, buvo tokiam padėjime ir taip nusilasęs, kad jau nei „lenkų“ nei savo vyresnybės nebebijojo.

³⁰nesuturės — nasulaikys. [przypis edytorski]

³¹Slapčiai — dabar: slapta. [przypis edytorski]

³²arielka — degtinė. [przypis edytorski]

Paieškos, Baimė, Nežinia

Miškas, Tamsa, Išgastis

Išgirdęs riksmą, sunkiai pakėlė savo girtas akis ir tvėrė už krepšio, tartum, ginklo ieškodamas. Pamatęs moterį, nustebo. Patrynė ranka blakstienas kaip ir dar netikėdamas. Nusišypsojo...

— *Padaždi, ja sičas... sičas...*³³ — sumurmėjo, keldamasis nuo žemės.

Juozapota, jį pamačiusi, išmetė iš išgąščio ryšėlį ir pasileido bėgti.

Puolė į ją, sverdinėdamas: — *neboisia... ničevo... ja tebia pocalu*³⁴.

—... *Čort...*³⁵ — sukeikė staiga, užkliuvęs kojomis ir virsdamas.

Pasirėmė ant rankų ir apsidairė. Pamatė po kojomis ryšėlį. Nusišypsojo ir paėmęs išrišo. Visas nušvito. Nutvėrė abiem rankom sūrį ir raugčiodamas ėmė valgyti. Matyt, buvo alkanas, arielkos troškinamas.

Bet Juozapota nieko to nebematė. Jinai bėgo ir bėgo, neatsigręždama. Jai regėjos, kad kareivis vis dar paskum ją vejas, murmėdamas. Bijoj žvilgtelėti, jį pamatyti. Pati nepajuto, kokiū būdu atsidūrė savo panamėj, rugių lauke. Tik čianai atsikvėpė, ranka už širdies tverdamsi. Taip buvo išsigandusi, kad iš karto nei savo namų, nei sodžiaus nepažino. Lyg regėjos visa ne taip, kaip paliko. Žiūrėdama į sodžių, staiga krūptelėjo: pamatė iš už trobų išjojantį kazoką, paskum — antrą, trečią... Visas sodžius buvo jų pilnas. Ėmė klausytis. Kažin kokie balsai, tartum, verksmas ir klyksmas pasigirdo.

— Dieve!... — sudėjavo nelaiminga, pirštus gnauždama.

Netoli stovėjo sustatytos rugių gubos. Tėnai nuo kazokų pasislėpė...

Ilgai išstupėjo, drebdama. Matė, kaip kazokai išėjo iš sodžiaus ir nuplėškėjo vieškeliu. Tečiau nedrįso išeiti. Tik sutemus išlindo iš po gubos ir, slapstydamasi kaip vagis, įėjo sodžiun. Pas Damulį pro langus švietė žiburys. Nesuprantamos bailės perimta, tyliai įčiauzė priemenėn ir atidarė duris...

Ant lovos gulėjo be žado senis Damulis. Galva ir veidas, visas sutinęs, taip sumuštas ir sudaužytas, kad žmogaus nebegalima buvo pažinti; marškiniai į mėsas prilipę... Gulėjo, kaip negyvas. Tik retkarčiais ėjo iš krūtinės tylūs skaudūs dejavimai. Motina ir dukterys klūpojo visos ir, gailiai raudodamosi, meldėsi. Grabnyčios žvakė uždegta žibėjo.

— Dieve, už ką jį taip? už ką? — suriko Juozapota, klaupdamasi prie lovos.

*

Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas. Vyto žali medžių lapai, vyto su jais kartu ir gražios vargdienių svajonės. Papūtė šiaurus žiemis vėjas ir kartu su lapais išnešiojo karščiausias žmonių viltis — išnešiojo ir laisvės priešų kojomis purvynėn sumynė. Išnyko paskutinis laimės šešelis, išsisklaidė kaip dūmas po orą. Ant viso krašto klaiki šmėkla savo sparnais šviesų dangų uždengė, žmonių krūtinėn aštrius nagus giliai įleisdama. Degino sodžius, šaudė ir korė ir iš tėvynės tolimon šiaurės šalin žmones gabeno. Nepasigailėjo nei žilių senelių, nei sergančių moterų, nei nekaltų mažų kūdikių. Visas kraštas kalėjimu virto. Niekas nebuvo tikras rytdienos, nežinojo gulti eidamas, ar bepabus laisvas ir miego. Kilo verksmas ir skaudus dejavimai. Visi po budelio kirviu dėjo savo galvas. Tik maža saujelė maištininkų dar narsiai su prispaudėjais kovojo, laukdama galo ...

Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toj graži moteris, kurios akys, šviesios kaip žvaigždės, nuvargusį vyrą nesenai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuo davo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus, kaip šešelis, be tikslo. Nieko nebebuvo, kuo dar būtų galėjusi rūpintis. Brangiausiajį turtą jai atėmė, ir nebesitikėjo jo atgauti. Žinios kaip gandas ėjo viena paskum kitą ir be galo buvo liūdnos: tą pakorė, tą išvežė... Nuo jų vietos negalėjo sau rasti. Ne tik iš sodžiaus kur išeiti bijoj, bet ir triboj viena būti. Kas vakarą ėjo dabar į Damulį, kur ramiau kiek jautėsi. Senio Damulio jau nebebuvo... Neištūrėjo: nuo žaizdų po šešių savaičių numirė. Vienos moterys liko. Su jomis Juozapota vargą vargo: visas jas nelaimė vienu ryšeliu surišo...

Vieną vakarą, kada taip visos sėdėjo, netikėtai atsidarė trobos duris ir vidun įėjo ypatinga žmogybė — apiplyšusi ir nuvargusi. Dusliu balsu pagarbino Dievą ir pripuolusi apkabino senės Damulienės kojas.

³³*Padaždi, ja sičas... sičas...* — Palauk, aš tuojau... tuojau... [przypis edytorski]

³⁴*nebolna... ničevo... ja tebia pocalu* — Nebijok... nieko... aš tave pabučiuos... [przypis edytorski]

³⁵*Čort...* — Velnias... [przypis edytorski]

Neteisingumas, Prievara,
Smurtas, Skausmas, Ašaros

Liūdesys, Baimė, Žudynės

— Kaziukas!... — suriko motina, pažindama sūnų.

Apkabino jo galvą, į savo krūtinę prispaudė.

— Dieve, Dieve... Dar gyvas!... — raudėjo jinai, tartum, abejodama.

Tai glostė sustyrusius sunaus plaukus, tai žiūrėjo jam akys...

— O kur Antanas?!... — paklausė išsigandusi.

Tylėjo. Sunku buvo teisybę pasakyti, motinos širdis perverti.

— Užmušė jį... — prašnibždėjo, nususukdamas.

Ir ėmė sakyti, kaip tat buvo. Kaip paskutinį kartą, alkani ir nuplyšę, jie su rusais netoli kovoje; kaip matęs broli, ant žemės negyvą parkritusį, ir Banį, rusų suimtą... O visi trys kaip tik dabar norėję savajan sodžiun apsilankyti užėiti. Nebesulaukė...

Išgirdusi baisią naujieną, Juozapota nusitvėrė už krūtinės ir iš didžio širdies sopulio skaudžiai sudejavo. Pakėlęs akis, tik dabar Kazys ją pažino, ant lovos sėdinčią, pabalusią, kaip drobė.

— Kur Petras? Kur?... Ką dabar su juo padarys? — vaitojo, klaikiom akim į Kazį žiūrėdama.

Jinai, tartum, vis dar netikėjo, kad taip galėjo atsitikti.

Papasakojo jai, kiek žinojo. Tiek Juozapota tesuprato, kad rusai jos Petrą tur-būt miestan nugabeno. Nebeklausė Kazio skundimosi, kad jisai negalįs nei vienos dienos namie būti, turįs iš savo krašto bėgti, jeigu nenorįs būti pakartas ar sušaudytas... Išėjo iš Damulio, dejuodama...

Nors niekadoms nebuvo mieste buvusi, tečiau dar gerai prieš auštant toli ant vieškelio, miestan einančio, atsidūrė. Kelias buvo tiesus, žinomas... Trys mylios eiti. Ir nesiklausus galėjo rasti.

Apie pusryčius jau ėjo miesto gatvėmis, bailiai į šalis dairydamosi. Dideli, keliais gyvenimais namai tęsėsi iš abiejų pusių begalo; plačios gatvės, tiesios kaip stalas, buvo už viena kitą gražesnės... Bet nesistebėjo į tai Juozapota, nors kitą kartą visi šitie nematyti daiktai būtų, kaip stebuklas, jai pasirodę. Žiūrėjo tik į žmones, kuriuos ant kiekvieno žingsnio matė. Tartum, nuo jų sau pagalbos laukė, tikėjos teisybę patirti. Jai regėjos, kad visi jie apie jos Petrą žinojo, jį išliuosuoti galėjo. Taip troško jų paklausti, paprašyti... Nedrįso... Visi jie buvo tokie ponai, galingi. Laukė, ar nepaklaus kartais jie patys, ko jinai šitan miestan atėjo ir tokia nelaiminga į visus dabar stebis... Bet niekas į ją ir žiūrėt nežiūrėjo: visi savo reikaluose buvo paskendę. Šitai pro šalį trys ponios praėjo, gražios kaip paveikslas. Nematė sodietės, nors tokiom gailingom akim į jas pažiūrėjo...

— Dieve, kiek ponų... Kokie gražūs! — stebėjos Juozapota, stovinėdama, nežinodama, kur dėtis.

— Ko čia dairais? Ar ką pametei? — paklauso apdriskęs „ponas“, matyt, kiemo sargas. Juozapota krūptelėjo, bet pamačiusi, kad į ją žiūri, apsidžiaugė ir nedrąsiai paklaueė — ar nežinai, tamsta, kur mano Petriukas?

— Petriukas?!... Ar tai tavo vyras?

— Vyras, vyras! — apsidžiaugė Juozapota.

— Gal koksai maistininukas?! — nusijuokė piktai kiemo sargas — eik į ten — rasi...

Mostelėjo ranka. Juozapota dar norėjo jo paklausti.

— Eik, eik! Čia negalima stovėti... Užginta!³⁶ — suriko ant jos.

Ėjo gatve, išsigandusi, galvą nuleidusi. Matė, kad ton pusėn daug žmonių skubinosi. Visi kaip ir ką pamatyt troško ir bijojo pasivėlinti. Ir jinai ėmė skubintis... Greitai pasibaigė gatvė. Pasirodė didelis platus piečius. Juozapota pamatė ant jo daugybę žmonių, ratu sustojusių. Kareiviai su šaudyklėmis ir blizgančiais durtuvais, ponai žvaigždėtomis kepurėmis, ponios, gražiai pasipuošusios, ir... žmonių, žmonių begalo... Visi, kaip negyvi, tylėjo. Vidury aukšti šulai³⁷ su kryžavonėmis³⁸ stypsojo...

Apsistojo, nustebusi, nežinodama, kas daryti. Bet matydama, kad visi inten eina, pribėgo į žmonių minią. Kojas jai pakirto, tik kvapą galėjo atgauti...

— Kiek ponų... Kokie gražūs... — šnibždėjo apsiblaususi.

Baimė, Mirtis, Kančia

Kančios, Ašaros, Ieškojimas

Abejingumas, Ironija,
Cinizmas

³⁶ *Užginta!* — uždrausta. [przypis edytorski]

³⁷ *šulas* — žymus asmuo, veikėjas. [przypis edytorski]

³⁸ *kryžavonės* — kryžmai sudėtos dvi virvės, jungiančios porines vadeles, kad būtų lengviau arklus valdyti. [przypis edytorski]

Pamate žilą, malonaus veido senelį, į ją žiūrintį, ir bailiu balsu paklausė: „Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?...”

Netikėtai žvilgtelėjo į šulus su kryžavonėmis...

Suriko klaikiu balsu ir apalpusi parkrito ant žemės...

*

Vos ne vos iš ligos atsigeivelėjo... Atsitekėjusi, negalėjo suprasti, kur jinai yra. Kažin kokiam kambarėly gulėjo; nepažįstamus žmones matė. Nebejauna, baltai apsitaisusi moteriškė kažin ką į ją prisilinkusi, maloniai kalbėjo. Nesuprato... Negalėjo surinkti minčių, išsisklaidusių. Atminė, kaip per sapną, kad miestan ėjo, kad miesto gatvėmis klajojo... Bet kas toliau buvo, kaip durnuose paskendo. Priežastis ir sėkmė jos smagenyse nebesirišo. Praeities apsiereiškimai rodė jai išbarstyti, kaip gražus žolyno žiedas: matė tik atskirus lapelius, ne be patį žolyną. Dabarties nesuprato... Jautė tik neapsakomą kūno silpnumą: skaudėjo strėnas³⁹, kojos buvo sunkios kaip akmuo ir visa negalėjo pasijudinti...

Išplėstom, be išreiškimo, akim žiūrėjo...

Tik vieną kartą tose akyse tartum spindulys žybtelėjo. Kaip ir ką atsiminė ir jos lūpos ėmė krutėti...

Pamatė baltai apsitaisusią moteriškę, maloniai į ją žiūrinčią.

— Ar nežinai, tamsta, kur mano Petriukas?... — prašnibždėjo tylom Juozapota, įbesdama į ją saro akis.

Norėjo pasijudinti, bet tik skaudžiai sudejavo iš sopulio...

*

Pagijo kūnas, bet ne dvasia. Protas sumišo... Savo klaikaus padėjimo nebejautė taip, kaip jį atjaučia žmogus sveikas. Kada jai pasakojo, kad jinai pagimdžiusi negyvą kūdikį ir kelis mėnesius patalė išgulėjusi — nenusiminė, nesumirksėjo akim; mažiausias nuliūdimo ar išgąščio ženklas nepalytėjo jos veido. Kada rusų valdžia, patyrusi, kas jinai tokia yra, kalėjiman ją įmetė — neprieštaravo ir neverkė. Tik vaitojo ir inkštė,⁴⁰ kaip kankinamas gyvulys, kada ją raušė ir plakė, ir visokiais būdais jos kūną dergė... Nepažino nei Damulienės ir jos dukterų, įmestų kalėjiman; nesuprato jų klyksmo ir raudų, kada šios, visiškai su savo tėvyne atsisveikindamos, už kalėjimo durų išnyko...

Išleido ją valdžia, kaipo beprotę jai nebekenksmingą. Pamatė, kad neapsimoka jos iš tėvynės bevežti: žinojo, kad tokia bausmės nesupras, išstrėmimo klaikybių neatjaus... Gimtajan sodžiun ją liepė nuvaryti...

Bet ant Juozapotos žemės jau rusas sėdėjo. Jinai pati liko kampininkė — ubagėlė. Svajonės apie laimingą gyvenimą su vyru, apie vaikus ir sodną išnyko, kaip sapnas. Laimė, kad to nebejautė; nors kūnas kentėjo, tečiau protas ir jausmai tamsybėj miegojo...

Nuo to laiko ją geri žmonės maitino. Kas savaitę, kokios nors mergytės vedama, ėjo jinai iš kiemo kieman per savo sodžių ir rinko krepšelin savaitinį maistą. Kartais, kada aiškesnį protą turėjo, ir pati viena pakiemiais vaikščiojo. Vaišingi kaimynai visados ją atminė. Jeigu kas pokylį, vestuves ar krikštynas kėlė — namų šeimininkė dėjo ryšelin ragaišio, mėsos ar varškės su sviestu ir, pašaukusi mažą dukrelę, liepė: „Lėk, nunešk tą Juozapotai”. Jeigu didesnė kokia šventė ar Velykos atėjo — vėl visos motinos siuntė savo mažus vaikus su bandele ar pora dažyti kiaušinių į Juozapotą. Moteris jai ir rūbus ir baltarūbius davė... Visas sodžius priprato į ją žiūrėti, kaip į savą. Pamatęs kas pro langą su krepšeliu atvykstančią, sakė: „Ut, mūsų Juozapota ateina...”

Taip tarp kaimynų gyveno...

*

Dešimtis metų praėjo... Žmonės augo ir džiaugė ir pasenę mirė. Tūla Juozapotos draugė-vienametė vaikų anūką susilaukė ir šį pasaulį apleidus, jau amžinu miegu šaltaj

³⁹strėnos — nugaros apatinė dalis žemiau juosmens. [przypis edytorski]

⁴⁰inkštė, — tyliai dejavo. [przypis edytorski]

Kančios, Skausmas,
Skriauda

Kalėjimas, Kančios,
Skausmas, Abejingumas

Vargas, Likimas

Vargas, Likimas, Gailestis

žemelėj miegojo. O jinai vis dar tebegyveno. Liko tarp jaunųjų viena, kaip tarp žalio miško sausas stuobrys... Naujosios kartos žmonės nė be taip, kaip jų tėvai, Juozapotą mylėjo, rečiau ją ataminė. Dažnai kentė jinai badą, stigo kuo apsilvkti. Vaikščiojo apiplyšusi, sustyrusi. Ėmė nekęsti jos tie, pas kuriuos ant kampo gyveno: mažiau jau galėjo aniems maisto nuo žmonių parnešti. Suskurus, per žiemas užkrosny tupėjo. Tik, vasarai atėjus, geriau kiek jautės: nors ne taip žmonėms po kojų troboj maišės, mažiau anų buvo neapkenčiama ir lojojama⁴¹. Be jokios priežiūros tada po laukus vaikščiojo... Slankės po paupį ir pušyną, kur vasariniuose namuose daug ponų gyveno. Ėjo klaiki ir nelaiminga, skarmalais savo išdžiūvusį kūną pridengusi; ėjo dejuodama, lazdele pasiramsčiuodama, sunkią sunkią metų naštą vilkdama. Visiems nešė nusiminimą ir nesuprantamą širdies neramumą...

Pamačiusi dailiai apsitaisiusius ir laimingus, stebėjosi tartum norėdama ką atsiminti, ir pamėlynavusiom lūpom šnibždėjo: „Kiek ponų... Kokie gražūs...”

Arba įbedusi savo klaikias, be gyvybės akis, klausė tūlą: „Ar nežinai, tamsta, kur mano Petriukas?...”

Ar suprato pati tą savo klausimą? Ar atminė dar savo Petriuką nelaimingąjį? Ar tikėjosi, nors numirus, jį pamatyti?...

Vienas Dievas težino...

Zakopane

7. VI. 1907 m.

⁴¹lojojama — išjuokiama. [przypis edytorski]

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/biliunas-liudna-pasaka>

Tekst opracowany na podstawie: Jonas Biliūnas, Liūdna pasaka : [apsakymas], Vilnius, Juozapo Zavadzkiu lėšomis ir jo sp., 1908 [i.e. 1907].

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Utwór powstał w ramach konkursu „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”, realizowanego za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o konkursie „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”. Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Publikacja parengta įgyvendinant projektą „Wolne Lektury” (<http://wolnelektury.pl>). Skaitmeninė reprodukcija padaryta Fondo „Nowoczesna Polska”/Lietuvos kultūros paveldo — virtualioje erdvėje (<http://www.epaveldas.lt>), pasitelkiant egzempliorių iš bibliotekos kolekcijos. Veikalas sukurtas konkurso, įgyvendinamo 2013 m. bendradarbiaujant su Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerija — „Bendradarbiavimas viešosios diplomatijos srityje 2013“ („Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”) ribose. Leidžiama laisvai naudoti veikalą, su sąlyga, jog bus išsaugota aukščiau pateikta informacija, taip pat informacija apie taikomą licenciją, teisės turėtojus bei konkursą. Publikacija išreiškia tik autoriaus pažiūras, todėl negali būti tapatinama su oficialiomis Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos pažiūromis.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Marta Niedziałkowska, Monika Bogdziewicz.

Okladka na podstawie: [mrhayata@Flickr](https://www.flickr.com/photos/mrhayata/), CC BY-SA 2.0

ISBN 978-83-288-0081-6

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając **zbiórkę** na [stronie wolnelektury.pl](http://wolnelektury.pl).

Przekaż darowiznę na konto: **szczegóły** na [stronie Fundacji](http://www.nowoczesnapolska.org.pl).